

нимало милости, остављајући потмули бол и сузе да сведоче о свету као једном суштински неправедном месту.

Роман Тање Ступар Трифуновић *Ой̑како сам ку̑шила лабу̀да* доноси ванредно вешто испричану свевременску причу и, по свим мерилима, вредан је сваке читалачке и стручне пажње. Као други по реду – писци кажу, онај најтежи за написати – објављени роман ове књижевнице, он је етапа на једном, за сада, и више него обећавајућем путу, чији домети излазе ван оквира српског говорног подручја, на којем је, нема за то места сумњи, ово био најбољи роман написан у претходној календарској години. Узевши у обзир повољну рецепцију коју су побрала и досадашња дела ове ауторке ван граница наше литературе и језика, можемо само да са нестрпљењем чекамо преводе овог романа, његов књижевни живот на другим меридијанима и – зашто да не! – његово, надајмо се, што скорије, постављање на значајне велике сцене, или екранизацију код нас и у иностранству.

Др Срђан В. ОРСИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
srdjanorsic@gmail.com

ПРЕД УПИТОМ САВЕСТИ, У ДРАМИ КОЈА ТРАЈЕ

Анђелко Анушић, *С Хомером у олуји – ср̑ска кра̑јицка ѿе̑ирало̑ија II, III, IV*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Ново Сарајево 2018

Европски кратки 20. век почео је 1914. године почетком *Велико̑ ра̑и̑а*, а завршио се 1989. године рушењем Берлинског зида. Европа је ушла у своју нову епоху на геостратешком плану поништавајући на многим тачкама и у многим сферама резултате два велика светска рата, уз истовремено преиспитивање својих темељних вредности и историјских искустава сопствене цивилизације.

Српски 20. век почео је балканским ратовима (1912–1913), а завршио се новим балканским ратовима (1991–1999), али за Србе, можда, тај фатални, узбудљиви и узнемирујући век и данас траје. (И данас гуши, савија и стеже.)

Када се подвлачи рачун историје који је то 20. столеће испоручило српском народу, имамо слику три велике историјске драме: драму југословенства, драму комунизма и драму брзе и радикалне модернизације српског народа.

Све три драме историје трајно су измениле историјско биће српског народа, увеле га у духовна и морална безнађа, у дубоку духовну забуну и морално узнемирење, оцртале му нове историјске путеве, разапеле га између светова, његово име и препознатљивост доводиле до историјске невидљивости и покушаја преименовања, а српски боравак у епицентру светскоисторијских збивања у деловима 20. века (Велики рат, други балкански ратови крајем столећа, поједина поглавља Другог светског рата) плаћен је тешким жртвама, искушењем затирања и нестајања, а на крају 20. века српским егзодусима и каљањем српског имена на светскоисторијском плану.

Нигде драма српске историје није била тако бурна, усложена и увећана као у западним српским крајинама. Срби у Лици, Банији, Кордуну, Далмацији, Славонији, Босанској Крајини у необичном и турбулентном 20. веку били су онај најрањивији део српског народа, а све српске упитаности и недоумице међу Србима на српском западном ободу добијале су слику дубоко трагичне приче. За Србе са руба српског етничког простора две Југославије, она монархистичка и она комунистичка, без обзира на своје слабости и мане, биле су гарант њиховог биолошког опстанака на тим просторима иако су у свом карактеру и бићу носиле узроке њихове историјске пропасти. Тако је апсурд историје довео Србе на западној српској периферији до историјског безизлаза који је плаћан у три рата, две колонизације и једном егзодусу и геноциду над њим у Другом светском рату. Дубоко трагично искуство историје 20. века српског народа на његовим западним ободима изнело је на видело историје, онда када се своде историјски рачуни, величину српских погрешних одлука током тог столећа, али и историјског морања када се вољно не одлучује о колективном путу којим се мора ићи, већ те „историја гања” из простора безизлаза напред у спас или нови, другачији и за етичко трајање једног народа подмуклији безизлаз.

Анђелко Анушић је у роману *С Хомером у олуји* покушао да одговори шта је то задесило српски народ на његовим западним рубовима у 20. столећу, усмеравајући сонду писца ка микропростору Суве Међе и Баније, на којем је српско историјско биће трајало неколико стотина година у додиру са католичанством и крајњим северозападним европским краком ислама који је ту стао после повлачења из Средње Европе концем 17. века у време једног драматичног историјског потреса који је изазвао велике покрете народа у Средњој Европи и на Балкану (Бечки рат, 1683–1699). Сензибилност трајања једног етникума, попут западног српског, на простору где се преплиће више историјских стварности, где се идеје историјског трајања мере столећима у временима када се поремете вековима устаљене и утврђене вредности које он у свом историјском бићу има, постаје порозна, рањива, препуштена олујама историје које ниште све што престаје да буде отпорно на њихов хук и на њихову тежњу да

пониште све оно што је подложно бунилима сваке врсте и унутрашњем нереду.

Тај српски народ на Сувој Међи и Банији, на ободу додира вера, култура и светова описан је у роману Анђелка Анушића кроз око 400 ликова, тако да аутор ствара мозаик историјског врења, духовних, идејних и моралних забуна у периоду од тридесетих година 20. века до трагичних догађаја у последњој деценији истог столећа којима су се окончавали историјски процеси дугог трајања претворени у трагичне, људске животне приче, које у овом Анушићевом роману нису ништа друго до терет историје, претешко бреме које човек носи тамо где је људско биће само сламка у светскоисторијским процесима дугог трајања. Сви Анушићеви ликови су пажљиво бирани и пажљиво грађени, склапани су од историје, историјских списа и помена, бирани су из самог живота или су у пишчево перо долазили из његовог сновиђења, из тајанствених преграда подсвести које могу бити и дубље колективно памћење или дубља колективна зебња.

Зато је простор Анушићевог романа препун живописних ликова *оболелих од историје*, а често и од накнадне српске памети. То су ликови залудника и занесењака, народних мудраца и политичких калкуланата, идеолошких фанатика, војника од заната и војника од страсти, жена, деце и старца, несрећника, мрзитеља и жртава, људи са надом и људи у безнађу, људи са обода историје и из њеног средишта. Језик тог света је живописан, вишезначан, баш онакав каква је његова историјска судбина. Ликови Анушићевог романа говоре језиком који садржи вишевековно искуство трајања на том историјском простору, језиком који је саливен у колективну свест и из колективне свести враћен у јаву, у трајање које је упитно, подложно свакој промени и никад недовршено већ вазда у стањима дубоке и трајне привремености.

Југославија, покољи Другог светског рата, комунизам и самоуправни Титов социјализам као посебна врста комунистичког мутанта, хрватски шовинизам који Србе посматра као страном, нежељено тело, идеологија ислама, ту на врху исламске стреле у Европи, преплићу се око Суве Међе и Баније, надвијају се над њом, буне и замућују, плаше и доносе наду, заплићу историјске процесе, саплићу људске судбине, стварају колоплет, колективни грч и колективну несаницу. Српски народ ту на Банији и Сувој Међи нити је заспао у Анушићевом роману, нити у свом 20. веку. Разрогачених очију, он у роману посматра историју која се обрушава на њега свом силином, која га обара и саплиће и која га на крају сатира.

Где се сви њихови мрзители удружују у том чину, а и он им помаже у својеврсном процесу самозатирања која се самим Србима понекад чини као спасавање, мимикрија, где они скривају своје српско име иза имена Југословена и комуниста, али мржња других увек надвлада и у покољима и прогонима подсети их ко су и шта су и где им ваља кренути

и како ваља радити. Та дуга српска несаница на својим западним рубовима током 20. века продужила се међу људима са тог тла, расејаним између Канаде и Аустралије, и у овом 21. столећу, у којима тај свет покушава да расплете питање сопствене историјске судбине и свог прогона из историје.

Анђелко Анушић је написао роман који боли. Ужасно боли. Роман-рану. Роман који пред нас поставља упит савести. Да се запитамо како је један цео народ нестао и зашто је нестао са Баније и Суве Међе. Како су се све српске немоћи 20. века учвориле ту на ободу српског народа и како је он, рањен, покушао да преживи историју која се не да преживети. А преживети историју чини смисао Анушићевог романа; тамо где те нема не значи да ниси тамо, тамо су твоји трагови и снови, твој белег и твоје памћење. И док год памћење постоји постојиш и ти. А памћење светли и даје смисао. И варљиве сени стварности доводи под упит...

„Јесте да је Биоград подалеко. Али, како га приближити, то ти мени реци?“ пита се један од Анушићевих јунака са Суве Међе, уочи Другог светског рата, у жеку лутања комунистичких активиста по српским крајевима који су говорили да „је народу ближи Загреб од Београда“. А један други Анушићев јунак гледа рат (Други светски) који се Европом ваља, и своје сину, ученику шумарске школе у Карловцу, детету које је у комунисте одвео стриц – каже: „Свијет још нико није покорио па неће ни молер. Него ти матурирај да те запослимо у шумарији!“ Светозар Здјелар, народни мудрац који „прати зими Сунчев колут“, говори и опомиње, јауче у себи од сазнања, болује од њега као од тешке болести, а опет прича као у бунар јер нема никог да га чује, јер се народ сакрио у свој тренутак као у кабаницу, нити види сутрашњи дан, нити га се то тиче. „Долази вријеме кад ће мишија рупа злата вриједети“, прориче Свето Здјелар.

Сав свет у Анушићевом роману *С Хомером у олуји* дрхти. Дрхти простор Суве Међе и Баније, дрхти историја, дрхте поља, шуме, безданице, дрвеће и трава, дрхте животиње у тору и у гори, дрхте зграде, куће, плеваре, села и градови, али највише дрхте људи.

Људи дрхте од историје.

Историја је сновиђење, животи су сновиђење. Ликови Анушићевог романа лебде између сна и јаве, и ту и тамо, ни ту ни тамо. Општа стрепња надвија се над један свет који се грчи, не спава, замиче за плотове и путеве, нестаје у шуми и јамама, губи се иза окуке историје. Забуњен, уплашен, светао изнутра, потамњен бременим историје, саплетен од других и од самог себе не зна на коју ће страну, јер зидови историје су са свих страна притисли, врата су закључана, прозори заковани, излаз је безизлаз. Аутор романа успева да коришћењем различитих текстова рационално прикаже узрочно-последичне везе дубоких и дугих историјских

процеса, догађаја и појава, али право биће његовог романа је када се радња са светскоисторијских кретања спусти на план људске судбине, људских врлина и мана, хтења и страхова и на онај невидљиви и недодирљиви простор појединачне и колективне људске подсвести, када се на кожи бића оцртавају страхови и туге предака, њихова искуства и жеље и њихов сан о животу, свету и трајању.

Тада се роман претвара у јаук.

Милан МИЦИЋ

ЈЕДИНСТВЕНИ ГЕСТ НЕОТУЂЕЊА

Божидар Мандић, *Лоцц њисац*, Тиски цвет, Нови Сад 2019

Роман, или *ѡексѡ*, под називом *Лоцц њисац* најновије је дело Божидара Мандића. Читалац који се први пут сусреће са овим писцем сазнаје на омоту књиге како је Мандић Авангардиста са великим почетним словом, плодан аутор, и оснивач комуне „Породица бистрих потока” у засеоку Брезовица на планини Рудник. На таквом „утопистичком острву” Божидар Мандић ствара и живи већ четрдесет и три године „сматрајући да спас за човечанство неће доћи из машине, већ из шуме”. У роману *Лоцц њисац* јунак је и гласноговорник и поборник таквог става, али и онај који се бори сам са собом. *Рвање* са сопственим мислима које поприма облик управо таквог вида телесне борбе, где загрљај и надјачавање, ерос и деструкција, постају једно, забележено је у складу са „естетиком дивљизма” која чини основу Мандићевих уметничких исказа. Разбокорена нарација и јасно уочавање корова у данашњем друштву резултује плодом специфичног мириса и укуса, јединственог у новијој српској прози.

У запису Слободана Тишме на крају књиге о значају прозе Божидара Мандића читамо да се осећа „нека рудиментарна свежина које обично недостаје у савременој домаћој прози. Разлог томе је, вероватно, веома добро постављена поетичка премиса: на делу је разгоропађени ерос који говори, тј. пише темперован сталним промишљањима о самом поступку, али без гњаваже и претенциозности, пошто је све дато флоскуларно, брзо и успут”. Обиље сентени о човеку, животу и данашњем свету које настаје на подлози оваквог поетичког принципа делује као чврста и језгровита маса, супротстављена распршености радње и лако оцртаним скицама ликова. Немар у стилу који повремено јасно избија из редова романа, а који се огледа на пољу интерпункције и синтаксичких па и граматичких правила, нема деструктивну снагу чија би улога била да уруши значај и домете написаног. Чини се да би овако површно схваћена